

пер. с англ.; под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

12. Управление персоналом: учебник для вузов / под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М: ЮНИТИ, 2002. – 560 с.

13. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн; пер. с англ.; под ред. В. А. Спивака. – СПб.: Питер, 2002. – 336 с: ил. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

14. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / З. Є. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.

Баранюк Н. И. Теоретический анализ компонентов организационной культуры, необходимых для эффективного развития организации

Осуществлен теоретический анализ подходов к пониманию понятия «организационная культура». Определено специфику понятий «организация», «культура», «управление», «мотивация», «персонал» в контексте развития организационной культуры. Определены ключевые направления формирования и развития организационной культуры как фактора влияния на эффективность деятельности организации.

Ключевые слова: организация, культура, управление, мотивация, персонал, цели, организационная культура.

Baranyuk N. I. Theoretical analysis of the components of organizational culture needed for effective development of an organization

Theoretical analysis of approaches to understanding the concept of «organizational culture» is carried out. The specifics of the concepts «organization», «culture», «management», «motivation», «staff» in the context of organizational culture is outlined. The key trends of shaping and development of organizational culture as a factor of influence on the efficiency of the organization activity are determined.

Key words: organization, culture, management, motivation, personnel, objectives, organizational culture.

Стаття надійшла 28 жовтня 2013 р.

УДК 159.9

О. В. Венцик

**КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА
ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ**

Відображено психологічний аналіз проблеми творчості, творчого мислення, креативності. Проаналізовано зміст і особливості фрустрації як ситуації та стану. Акцентовано на дослідженні зв'язку між креативністю та фрустрованістю. Стаття має теоретико-емпіричний характер.

Ключові слова: творчість, творче мислення, креативність, креативна особистість, фрустрованість, фрустрація.

Постановка проблеми. Ми живемо в непростий і нелегкий час, коли ламаються старі стереотипи, і люди, які звикли жити за певними правилами, нормами, опиняються у безвихідній ситуації. Тому на перший план виходить необхідність появи нової особистості, що швидко може зорієнтуватися в ситуації, яка постійно змінюється, вимагаючи все нових знань, вмінь та навіть, особистісних рис.

Тут йдеться не про адаптацію як пристосувальництво, а про адаптацію як творче перетворення існуючих норм і правил, вміння знайти творчий підхід до будь-якої справи, проявити ініціативу, активність у здійсненні своїх планів, уміння творчо мислити; самостійно вирішувати проблеми, що виникають; творчо працювати; прагнення поповнювати знання; формувати та розвивати комунікативні навички. В цьому разі креативність (творче мислення) певним вмінням, що допомагає долати кризові ситуації. Відсутність такого вміння може призводити до загострення кризи, під час якої зростає негативне емоційне тло, в результаті цього виникають різні негативні емоційні стани, зокрема фрустрація. Фрустрація розглядається як явище негативне для людини, адже цей стан може виявляється у відчуттях напруження, тривожності, відчаю, у появі агресивності, зниженні складності поведінки і рівня регуляції діяльності, за певних умов фрустрація також визначається як перешкода в діяльності. Саме тому є всі підстави вважати креативність (творче мислення) одним із факторів, що знижує виникнення таких станів.

Стан дослідження. Дослідження проблеми творчості, творчого мислення, креативності знайшло відображення у працях багатьох дослідників. Зокрема, цю проблему аналізували Дж. Гілфорд, К. Роджерс, Р. Стернберг, Е. Торренс, Е. Фромм, Д. Богоявленська, С. Меднік, В. Моляко. Вивченням фрустрації та фрустраційних реакцій займалися Дж. Доллард, С. Розенцвейг, Р. Сієрс, Г. Сельє, С. Уайльд, С. Уотерхауз, Н. Левітов, А. Плотічер, Р. Стагнер, Т. Шибутані. Але проблема вивчення креативності та фрустрованості досі залишається актуальною і потребує детальнішого вивчення.

Тому **метою** статті є дослідження креативності і фрустрованості як особистісних характеристик, а також виявлення зв'язку між креативністю і фрустрованістю у досліджуваних осіб.

Виклад основних положень. Вивчення проблеми творчості в наш час набуває комплексного характеру, є предметом аналізу різних соціальних дисциплін, і важливою галуззю досліджень, вплив на яку мають різні наукові дисципліни – філософія, соціологія і психологія. Проблема творчості та формування творчого потенціалу – це одна з найбільш актуальних сучасних проблем для психології особистості та її розвитку.

Сучасна теорія творчості перебуває на етапі становлення, характеризується багатоаспектністю і є сукупністю різних теорій, концепцій, теоретичних знань, тому проблема творчості, зокрема феномен креативності, на сьогодні залишаються недостатньо вивченою.

Творчість – це природна функція мозку, яка проявляється і реалізується в діяльності в міру наявності спеціальних здібностей до тієї чи іншої конкретної діяльності. Творчість не можна зводити лише до праці митця, оскільки вона може проявлятися і у викладанні, і в торгівлі, і в продукуванні, і в будь-якій діяльності, а результати цієї діяльності – не лише конкретні продукти або ідеї, але й самі дії [12].

В. О. Моляко пов'язує творчість передусім зі створенням того, чого ніколи раніше не було, з винайденням «того чи іншого продукту (матеріального чи духовного), який характеризується оригінальністю», тим, чим «суттєво за формою і змістом відрізняється від інших продуктів такого ж призначення». Але головним, на наше тверде переконання, є те, що В. О. Моляко вважає творчість процесом, який «переживається як суб'єктивно нове. Якщо з філософської, соціально-економічної точки зору має смысл вважати творчістю тільки те, що пов'язане із створенням ніколи раніше не бувшого нового продукту, то з психологічної сторони важливо саме те, що мова може йти про новизну» [7, с. 8].

Дж. Гілфорд вказав на принципову різницю двох типів мислинних операцій. Мислення, спрямоване на знаходження єдино правильного вирішення задачі, було назване конвергентним. Тип мислення, яке іде в різноманітних напрямках, шукає рішення різноманітними шляхами, названий дивергентним.

Щодо визначення поняття «креативності» існує безліч різних тлумачень. Зокрема, креативність – це здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення [5, ст. 157].

Р. Стернберг і Д. Лаверт під креативністю розуміли здатність йти на розумний ризик, переборювати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до невизначеності, готовність протистояти думці оточуючих, а креативною вважали таку особистість, яка займається невідомими, непопулярними ідеями, правильно оцінює потенціал їх розвитку і можливий попит. За Р. Стернбергом творчі прояви детермінуються шістьма основними факторами: інтелектом як здібністю; знаннями; стилем мислення; індивідуальними рисами; мотивацією; зовнішнім середовищем [3, с. 198–199].

Психологічна енциклопедія термін креативність трактує як рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості [9, с. 181].

Українська Енциклопедія освіти пояснює креативність як «творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми» [4, ст. 432].

Особливо креативність необхідна в сучасних умовах, коли відбуваються швидкі та глобальні зміни у всіх сферах нашого життя. Тому особистість, яка володіє здатністю справлятися з новизною та імпровізувати, іншими словами креативна особистість, високо цінується в сучасному суспільстві.

Креативні особистості, за дослідженнями Д. Б. Богоявленської, виявляють помірковане ставлення до оточуючих, бажання до неформальних стосунків у спілкуванні; такі індивіди здатні співпереживати та співчувати іншим людям, вони прагнуть бути в центрі уваги колективу [1].

І. В. Львова, дотримуючись підходу Д. Б. Богоявленської, виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які складають творчий потенціал особистості: світоглядні якості: активна життєва позиція, гармонійність, гуманність, прагнення до процесу творчості; ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, толерантність; інтелектуальні якості: допитливість, спостережливість, гнучкість розуму, варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, оригінальність мислення; вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, витримка, впевненість у собі. Вони, вважає І. В. Львова, виявляються на тлі особливо тонких, чутливих, рухливих та яскравих проявів емоційної сфери людини [6, с. 45–46].

Досліджуючи проблему креативності та фрустрованості, важливим є визначення понять фрустрації та фрустрованості. Фрустрація в психології – це багаторівневий термін, який має різні ракурси використання: стан, в якому знаходиться людина (персоніфікований аспект); психологічне явище (феноменологічний аспект); чинник (детермінанта особистісних змін); подія (діяльнісний підхід) і т.п. Отже, поняття фрустрованості також досить складне та багатогранне. Ми визначаємо фрустрованість як особистісну якість, яка може породжуватися попередніми обставинами життєдіяльності. Це схильність людини до фрустрації, тобто стану пригніченості, відчаю з елементами тривоги, який розвивається в результаті якихось реальних або уявних життєвих невдач, неможливості досягнення поставленої мети чи труднощів пристосування до нового середовища з блокуванням цілеспрямованої поведінки. Фрустрованість – це ступінь підвищеної чутливості до дії травмуючих факторів, на відміну від толерантності до фрустрації, яка визначається як стійкість до несприятливих факторів, або послаблення реагування в результаті

зниження чутливості до їх дії. Отже, фрустраційна толерантність є лише ступенем реагування на несприятливі обставини ситуації, а фрустрованість передбачає наявність травми, внаслідок життєвих невдач, яка потенціюється дією несприятливих зовнішніх факторів [8].

Фрустрація певних значимих для людини біологічних чи соціальних зумовлених потреб спричинює надмірну зосередженість особистості на задоволенні саме цієї потреби (за С. Розенцвейгом), що «зміщує» цілі життєдіяльності людини і позбавляє їх осмисленості, дезорганізуючи таким чином всю систему її цінностей, змінюючи вектор діяльності і розвитку [14].

Негативними емоційними проявами фрустрації є [2]: апатія, безнадія, відчай, ворожість, гнів, самозвинувачення та ін. До поведінкових наслідків – агресія, регресивна поведінка, фіксація, деструкція, стереотипія та ін. До того ж, психічний стан фрустрації не тільки дезорганізує поведінку людини та викликає негативні емоційні реакції під час його переживання.

Безумовно, креативи можуть бути схильні до фрустраційних станів, але ступень цієї схильності яскраво відрізняє їх від інших творчих особистостей. Креативна особистість є більш стійкою та гнучкою.

Метою проведеного емпіричного дослідження було дослідити рівень фрустрованості, стресовості, креативності, домінантності півкулі головного мозку, типологію особистості (рівень екстраверсії) та рівень творчого потенціалу.

Базою проведення дослідження слугував Львівський державний університет внутрішніх справ. Відповідно до плану дослідження загальний об'єм вибірки становив 80 осіб.

У процесі дослідження використано такий методичний інструментарій: методика вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга (адаптована в НІ ім. В. М. Бехтерева) [10]; тест Е. Торренса. «Діагностика креативності» (адаптований О. Є. Тунік) [13]; методика діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. І. Вассерман; В. В. Бойко) [11]; методика визначення стресостійкості і адаптації (Т. Холмс, Р. Праге) [11]; методика «Ваш творчий потенціал» [11]; методика вивчення домінуючої півкулі головного мозку (модифікована М. Аннет); методика вивчення типології особистості (К. Г. Юнг) [11]. А також методи математичної статистики (використано програму SPSS Statistics 17.0): метод кореляції за критерієм Пірсона, факторний аналіз.

У досліджуваній групі отримано такі результати:

– за методикою вивчення домінуючої півкулі головного мозку (модифікована М. Аннет) виявлено 3 особи з правопівкульним мисленням (4%) та 77 осіб з лівопівкульним мисленням (96%);

– за методикою діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. І. Вассерман; В. В. Бойко) виявлено 1 особу (1%) з дуже високим рівнем фрустрованості, 2 особи (3%) з підвищеним рівнем фрустрованості, 13 осіб (16%) з помірним рівнем фрустрованості, 19 осіб (24%) з невизначеним рівнем фрустрованості, 38 осіб (47%) зі зниженим рівнем фрустрованості та 7 осіб (9%) з дуже низьким рівнем фрустрованості;

– за методикою «Ваш творчий потенціал» виявлено у 2 осіб (3%) значний рівень творчого потенціалу, у 78 осіб (97%) середній рівень творчого потенціалу;

– за методикою вивчення типології особистості (К. Г. Юнга) серед досліджуваних виявлено 7 осіб (9%) інтровертів, 33 особи (41%) амбровертів та 40 осіб (50%) екстравертів;

– згідно з результатами тесту Е. Торренса «Діагностика креативності» (адаптований О. С. Тунік), частотний розподіл вказує на те, що за шкалою «Швидкісність» досліджувані показали досить високий результат; за шкалою «Оригінальність» – дуже низький; за шкалою «Розробленість» – низький; за шкалою «Назва» – дуже низький результат; за шкалою «Опір замкнутості» – середній результат;

– за методикою вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга у досліджуваних осіб домінує імпульсивна реакція з фіксацією на перешкоді.

Отримані дані статистично оброблені. Згідно з отриманими результатами кореляційного аналізу за критерієм Пірсона впливає таке:

– екстрапульсивна реакція з фіксацією на перешкоді прямо пов'язана з шкалою «Розробленість» ($r = 0,208$, $p \leq 0,05$) та стресованістю ($r = 0,426$, $p \leq 0,01$). Особа, яка акцентує свою увагу на подіях, які класифікує як перешкоди для досягнення поставлених цілей, більш схильна до стресів, а отже, відсоток виникнення фрустрованості як стану є досить високим;

– інтропульсивна реакція з фіксацією на перешкоді прямо пов'язана з типологією особистості ($r = 0,336$, $p \leq 0,01$) та обернено пов'язана з шкалою «Оригінальність» ($r = -0,332$, $p \leq 0,01$), стресованістю ($r = -0,282$, $p \leq 0,01$) та шкалою «Розробленість» ($r = -0,210$, $p \leq 0,05$). Можемо припустити, що людина, яка проявляє оригінальність, бачить кілька варіантів виходу із ситуацій, які виявляються як перепони, труднощі. Чим частіше вона проявляє інтропульсивну реакцію, тим нижчий в неї ступінь опірності стресу, тобто стресованість;

– екстрапульсивна реакція з фіксацією на самозахисті прямо пов'язана із домінуючою лівою півкулею головного мозку ($r = 0,193$, $p \leq 0,05$);

– імпульсивна реакція з фіксацією на самозахисті прямо пов'язана з рівнем фрустрованості ($r = 0,195$, $p \leq 0,05$) (чим більше до-

сліджувана особа винить себе, докоряє собі, тим вищий буде в неї рівень фрустрованості, і навпаки);

– рівень фрустрованості прямо корелює з стресованістю ($r = 0,205$, $p \leq 0,05$) та обернено пов'язаний з рівнем творчості ($r = -0,346$, $p \leq 0,01$) (можемо припустити, що більш творчі особи менш фруструються (менш схильні до фрустрації), оскільки вони проявляють гнучкість, лабільність, нестандартно мислять, винахідливі та ініціативні; також рівень творчості прямо пов'язаний з типологією особистості ($r = 0,375$, $p \leq 0,01$);

– шкала «Оригінальність» ($r = 0,394$, $p \leq 0,01$), «Розробленість» ($r = 0,201$, $p \leq 0,05$) та «Швидкісність» ($r = 0,367$, $p \leq 0,01$) прямо пов'язані зі стресованістю (можемо припустити, що помірна стресованість сприяє підвищенню результатів за шкалами креативності. Інколи стреси виступають стимулом для творчості);

– домінуюча ліва півкуля головного мозку прямо пов'язана зі шкалою «Назва» ($r = 0,403$, $p \leq 0,01$) та шкалою «Розробленість» ($r = 0,279$, $p \leq 0,01$) тесту креативності (до процесів мислення лівої півкулі належать такі функції, як послідовне сприйняття та переробка інформації, аналітична, вербальна, локальна, лінійна, алгебраїчна, логічна, раціональна тощо. Саме цим зумовлена пряма кореляція між домінуючою лівою півкулею головного мозку та назвою і розробленістю тесту креативності.).

На основі отриманих даних було здійснено факторний аналіз і створена 7-факторна модель, що описує 59,71% розподілу емпіричних даних дослідження.

Перший фактор має факторне навантаження 3,023 та пояснює 13,1% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює рівень стресованості (факторне навантаження (далі ф.н.) 0,642), шкалу «Оригінальність» (ф.н. 0,642), шкалу «Швидкісність» (ф.н. 0,531), шкалу «Розробленість» (ф.н. 0,530), шкалу «Назва» (ф.н. 0,523), екстрапунітивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,470), домінування лівої півкулі головного мозку (ф.н. 0,348). Людина з такими характеристиками, як стресованість (в цьому факторі стрес можна розглядати як еустрес – позитивний стрес, а не дистрес), здатність створювати незвичні ідеї, мислити не шаблонно (оригінальність швидкісність), – здатна до швидкого переключення, вона не фіксує свою увагу на перешкодах, а йде шляхом творчого розвитку власної особистості. Цей фактор відображає найкращі передумови розвитку креативної особистості. Тому його можна назвати «Умови найкращого прояву (розвитку) креативності».

Другий фактор має факторне навантаження 2,402 та пояснює 10,4% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює імпуль-

тивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,520), інтропунітивну реакцію з фіксацією на самозахисті (ф.н. 0,473), інтропунітивну реакцію з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. 0,389). Протилежні значення мають: екстрапунітивна реакція з фіксацією на самозахисті (ф.н. -0,758), екстрапунітивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,558). У цьому факторі найчастіше проявляється імпульсивна та інтропунітивна реакції, тобто фіксація на внутрішньому світі людини (докори, самозвинувачення, почуття провини, самоосуд) або не помічання, заперечення фруструючих ситуацій. Інтропунітивна та імпульсивна реакції не сприяють прояву креативності, але й не заважають її прояву. Тому його можна назвати фактором «Нейтральним».

Третій фактор має факторне навантаження 2,106 та пояснює 9,2% розподілу емпіричних даних дослідження. До нього належать: імпульсивна реакція з фіксацією на самозахисті (ф.н. 0,611), інтропунітивна реакція з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,486), екстрапунітивна реакція з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,255). Протилежні значення мають: імпульсивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,342), екстрапунітивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,304), «Розробленість» (ф.н. -0,234). Характеристики, які охоплює цей фактор, заважають розвитку креативності і в цьому факторі отримали протилежні значення, тому його можна назвати фактором «Заважаючий розвитку креативності».

Четвертий фактор має факторне навантаження 1,862 та пояснює 8,1% розподілу емпіричних даних дослідження. До нього належать рівень творчості (ф.н. 0,687), типологія особистості (ф.н. 0,539), шкала «Опір замкнутості» (ф.н. 0,404). Протилежні значення мають: рівень фрустрованості (ф.н. -0,505), імпульсивна реакція з фіксацією на перешкоді (ф.н. -0,375). Людина з такими характеристиками швидко отримує інформацію, легко йде на контакт (екстраверт), постійно намагається шукати щось нове – це виступає її потребою. В певному середовищі може прагнути задоволення її потреби кимось. Така людина потребує допомоги, поради, користується здобутою інформацією ззовні, але сама нічого не створює. Цей фактор можна назвати «Орієнтація на здобуття інформації ззовні».

П'ятий фактор має факторне навантаження 1,567 та пояснює 6,8% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює змінні шкали «Назва» (ф.н. 0,574), «Розробленість» (ф.н. 0,417), «Опір замкнутості» (ф.н. 0,260). Протилежні значення мають змінні: інтропунітивної реакції з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,326), рівня стресованості (ф.н. -0,281). У людини з такими характеристиками добре розвинена креативність, але така особистість погано переключать-

ся з однієї діяльності на інші. Вона довго розроблятиме виниклі ідеї, обдумуватиме їхні наповнення. Такий працівник занурений у свій внутрішній світ. Фактор можна назвати «Інтровертовано заглиблений».

Шостий фактор має факторне навантаження 1,464 та пояснює 6,4% розподілу емпіричних даних дослідження. До нього належать змінні шкали «Опір замкнутості» (ф.н. 0,463), імпульсивної реакції з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. 0,339). Протилежні значення мають змінні: екстрапульсивної реакції з фіксацією перешкоді (ф.н. -0,364), рівня стресованості (ф.н. -0,228), рівня творчості (ф.н. -0,218). Особа з такими характеристиками не здатна проявляти творчість, хоч і залишається відкритою новим знанням. Такий фактор можна назвати «Статусний».

Сьомий фактор має факторне навантаження 1,309 та пояснює 5,7% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює змінні екстрапульсивної реакції з фіксацією перешкоді (ф.н. 0,510), інтропульсивної реакції з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,331), рівня творчості (ф.н. 0,241). Протилежні значення мають змінні: імпульсивної реакції з фіксацією на самозахисті (факторне навантаження -0,347), шкали «Опір замкнутості» (факторне навантаження -0,335). Особа з такими характеристиками здатна до творчості, але проявляти креативність йому заважає фіксація на перешкодах, проблемах. Він не може створювати щось оригінальне, бути лабільною. Цей фактор можна назвати «Зациклено пасивний».

Саме на основі цього фактору можемо підтвердити те, що фрустрація з фіксацією на перешкодах знижує прояв креативності.

Висновки. У результаті теоретико-емпіричного дослідження ми зробили такі висновки:

1) креативність – це здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційної (шаблонної) схеми мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації. Це здатність йти на розумний ризик, готовність переборювати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до невизначеності, готовність протистояти думці оточуючих. Основними параметрами креативності є: оригінальність, проблемність, продуктивність, гнучкість (або сприйнятливість), творчість тощо.

Креативна особистість виявляє помірковане ставлення до оточуючих, бажання до неформальних стосунків у спілкуванні; така людина здатна співпереживати та співчувати іншим людям, має внутрішні передумови, які забезпечують її творчу активність. Це особистість, якій притаманна яскрава саморегуляція сприйняття, спрямованість на вирішення проблеми будь якої складності, високий рівень

зосередженості та наявність полярних точок зору на одну і ту ж проблему, гнучкість, оригінальність.

2) фрустрація – це стан людини, що виражається в характерних особливостях переживань та поведінки й зумовлюється об'єктивно нездоланими (або такими, що розуміються так суб'єктивно) труднощами, які виникають на шляху досягнення мети. Фрустрованість – це схильність людини до фрустрації, тобто стану пригніченості, відчаю з елементами тривоги, який розвивається в результаті якихось реальних, або уявних життєвих невдач, неможливості досягнення поставленої мети, чи труднощів пристосування до нового середовища з блокуванням цілеспрямованої поведінки;

3) у процесі дослідження були виявлені кореляційні зв'язки між шкалами методик на визначення творчого потенціалу, рівня фрустрованості, стресованості, креативності, з'ясовано типологію особистості (рівень екстравертованості), домінування півкулі головного мозку, реакцію і тип реакції на фруструючі ситуації. Здійснено опис результатів відповідно до проведеного дослідження. Створено 7-факторну модель, що описує 59,71% розподілу емпіричних даних дослідження: «Умови найкращого прояву (розвитку) креативності», «Нейтральний», «Заважаючий розвитку креативності», «Орієнтація на здобуття інформації ззовні», «Інтровертовано заглиблений», «Статусний», «Зациклено пасивний».

Отже, згідно з створеною моделлю, можемо зробити такі висновки: для того, щоб розвивати власну креативність і знизити рівень фрустрованості, необхідно постійно залишатися відкритим новій інформації, бути гнучким, лабільним, не закриватися «в собі», не сприймати перешкоди та проблеми як неподоланні бар'єри, не обмежуватись наявними знаннями, відкривати нові горизонти пізнання власної діяльності, відкривати для себе щось нове та цікаве, не мислити стереотипно.

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону, 1993. – 173 с.

2. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.

3. Дружинин В. Н. Психология общин способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2008. – 358 с.

4. Енциклопедія освіти; за ред. В. Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

6. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности: автореф. дис. на стиск. уч. степени канд. психол. наук / И. В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 23 с.

7. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності: школа // В. О. Моляко. – К., 2008. – 702 с.

8. Остополець І. Ю. Діагностика і психокорекція професійних фрустрацій вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / І. Ю. Остополець; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти. – К., 2003. – 20 с.: табл. – укр.

9. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).

10. Райгородский Д. Я. (редактор-составитель). Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом БАХРАХ-М, 2001. – 672 с.

11. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології / В. І. Розов. – К.: КОНДОР, 2005. – 278 с.

12. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

13. Туник Е. Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Адаптированный вариант Е. Е. Туник. – СПб.: Речь, 2006. – 176 с.

14. Фрустрация: Понятие и диагностика / сост. Л. И. Дементий. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2004. – 68 с.

15. Guilford J. P. Creativity / J. P. Guilford // American Psychologist. – 1990. V. 5. – P. 444–454.

Венчик О. В. Креативность как процессуальная характеристика творческого мышления

Статья посвящена психологическому анализу проблемы творчества, творческого мышления, креативности. Проанализировано содержание и особенности фрустрации как ситуации и состояния. Акцентировано внимание на исследовании связи между креативностью и фрустрированностью. Статья носит теоретико-эмпирический характер.

Ключевые слова: *творчество, творческое мышление, креативность, креативная личность, фрустрированность, фрустрация.*

Ventsyk O. V. Creativity as a procedural characteristics of creative thinking

The article is devoted to the psychological analysis of the problem of productivity, creative thinking and creativity. The article analyzes the content and the features of frustration as a situation and a condition. Attention is focused on the study of the relationship between creativity and frustration. The article is of theoretical and empirical character.

Key words: *creativity, creative thinking, creative personality, frustration.*

Стаття надійшла 21 жовтня 2013 р.